

ZLOUPORABA DROGA I UKLJUČENOST U KRIMINALNO PONAŠANJE

Jandre ŠARIĆ

Zatvor u Zagrebu, Zagreb

Slavko SAKOMAN, Davor ZDUNIĆ

Klinička bolnica "Sestre milosrdnice", Zagreb

UDK: 343.97(497.5)

613.83:343](497.5)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 18. 3. 2002.

Cilj istraživanja bio je utvrditi kakav je odnos između zlorabe droge i uključivanja u kriminalno ponašanje. Ispitivanje je provedeno s 1102 osobe koje su se prvi put javile na liječenje u Centar za izvanbolničko liječenje ovisnosti pri KB "Sestre milosrdnice". Primijenjen je, u obliku intervjua, Upitnik s osnovnim podacima o ovisnicima u programu liječenja kojim su prikupljeni podaci o zlorabi droge, kriminalnom ponašanju te o sociodemografskim obilježjima ispitanika i obilježjima njihovih obitelji. Rezultati su posebno obrađeni za ispitanike muškoga i ženskoga spola. U uzorku muških ispitanika dobivene su statistički značajne razlike s obzirom na zlorabu droge i uključenosť u kriminalno ponašanje: veći broj osoba počinio prvo kazneno djelo tek nakon što počne konzumirati drogu; ispitanici koji konzumiraju teže droge (opijate i stimulanse) čine teža kaznena djela, a osobe koje duže vremena konzumiraju drogu čine i teža kaznena djela i češće se bave kriminalnom djelatnošću. U žena nisu dobivene značajne razlike s obzirom na zlorabu droge i uključenosť u kriminalno ponašanje. Provedenom stupnjevitoj regresijskoj analizi dobiveno je šest značajnih prediktora kriminalnoga ponašanja muškaraca: naobrazba ispitanika, duljina konzumiranja droge, imovinske prilike obitelji, uzima li laku ili tešku drogu, dob ispitanika i naobrazba majke. Nijedna varijabla nije se pokazala statistički značajnom u objašnjavanju kriminalnoga ponašanja žena. Rezultati istraživanja pridonose razumijevanju prirode odnosa između kriminalnog ponašanja i zlorabe droge te mogu predstavljati pomoć za izradu i provedbu programa u suzbijanju ovisnosti o drogama i smanjenju kriminalne aktivnosti.

UVOD

Zabrinutost zbog brojnih štetnih posljedica zlorabe psihoaktivnih droga odavno je u mnogim državama pokrenula akcije cijeloga društva za suzbijanje tog sociopatološkog fenomena. Među najteže posljedice zlorabe droge za svako društvo, uz zdravstvene probleme i ekonomske štete, svakako se ubraja kriminal i kriminalno ponašanje koje se vezuje uz ilegalne droge. Stoga je razumljivo iznimno zanimanje stručnjaka i znanstvenika za otkrivanje prirode odnosa između zlorabe droge i kriminalnog ponašanja te objašnjenje veze između droge i kriminala. Proučavanje uzroka i načina razvoja tih pojava pridonosi učinkovitijem djelovanju na uklanjanju i ublažavanju posljedica droge i kriminala vezanog uz drogu te suzbijanju tih pojava. Složenost veze između zlorabe droga i kriminala dobro ilustrira borba protiv droge u SAD-u. Smatrajući drogu odgovornom za brojne društvene probleme, među kojima je bio vodeći kriminal, predsjednik Nixon je 1971. godine proglasio u SAD-u "rat protiv droge". Međutim, unatoč znatnom angažiranju vladinih institucija, specijaliziranih stručnih ustanova i povoljne opće klime u društvu za borbu protiv ovisnosti, niti nakon petnaest godina nisu ostvareni značajniji rezultati, što je 1986. godine prisililo Reaganovu, a zatim 1988. godine Bushovu administraciju, na bitne izmjene Zakona protiv zlorabe droge. Nakon toga, borba protiv droge postala je najvažnijom zadaćom mnogih državnih tijela: pravosuđa, policije, zdravstva, školstva i financija. Na važnost nacionalnoga programa za suzbijanje zlorabe droge u SAD-u ukazuje i znatan porast posebnih financijskih sredstava koja su izdvajana u tu svrhu. Naime, financijska sredstva za borbu protiv droge povećavala su se svake godine, tako da se 1999. godine za tu namjenu izdvojilo i potrošilo 17 milijarda dolara u usporedbi s 2,8 milijarda dolara 1985. godine. Za 2001. planirano je čak 19,2 milijarde dolara (White i Gorman, 2000.).

Rast ponude i potražnje, a u svezi s tim i zlorabe droga, u Hrvatskoj je postao sve izraženiji posljednjih desetak godina i očitovao se ne samo naglim porastom pojavnosti ovisnika nego i porastom kriminala vezanog uz droge (Sakoman, 1995.; Šarić i sur., 1995.; Lalić i Nazor, 1997.; Butorac, Mikšaj-Todorović, 1996.; Sakoman, 2001.). Suočena s rastućim pogibelnim posljedicama zlorabe droge i kriminala, Komisija za suzbijanje zlorabe droga Vlade Republike Hrvatske pokrenula je 1995. godine izradu Nacionalne strategije suzbijanja zlorabe droga, nakon čega je, uz uključivanje brojnih stručnjaka iz prakse, znanstvenika, odgovarajućih specijaliziranih institucija, vladinih tijela i nevladinih udruga, pokrenuto provođenje Nacionalnoga programa. To je dovelo do vidljivih uspjeha u Hrvatskoj u smislu zaustavljanja negativnih trendo-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 11 (2002),
BR. 2-3 (58-59),
STR. 353-377

ŠARIĆ, J. | SUR.:
ZLOUPORABA DROGA...

va rasta incidencije ovisnika, ali je i dalje ostao izražen problem kriminala vezanog uz drogu (Sakoman, 2001.). Međuodnos između pojavnosti zlouporabe droga, programa suzbijanja koje poduzima država, gospodarske situacije i kriminala vezanog uz droge vrlo je složen. Za učinkovitu borbu protiv zlouporabe droge i pratećeg kriminala nužno je bolje razumijevanje prirode njihove veze te čimbenika koji određuju zlouporabu droga i prateće kriminalno ponašanje.

Kakva će biti veza između droge i kriminala ovisi o brojnim čimbenicima, primjerice o farmakološkim svojstvima droga koja imaju različite psihološke i fiziološke učinke na pojedinca, o psihološkim karakteristikama pojedinca koji uzima drogu te psihosocijalnim uvjetima u kojima se odvija uzimanje droge.

Dvije su skupine izvora podataka koje ukazuju na čvrstu uzajamnu povezanost zlouporabe psihoaktivnih droga s kriminalnim ponašanjem: podaci policije i pravosudnih tijela o uporabi droga među osobama koje su počinile kazneno djelo i podaci o kriminalnoj aktivnosti osoba uključenih u liječenje zbog zdravstvenih problema izazvanih zlouporabom droga. U prilog pretpostavci da je droga izravno povezana s kriminalom najčešće se navode rezultati istraživanja provedenih na osobama koje su počinile neko kazneno djelo i nalaze se u pravosudnom sustavu kao uhićenici, pritvorenici, zatvorenici na izdržavanjima kazne te osobe koje se nalaze na uvjetnoj slobodi. Takva istraživanja dosljedno ukazuju na znatno veću stopu ovisnika o drogama među prijestupnicima u odnosu na opću populaciju (Hawkins i sur., 1987.; Šarić i sur., 1995.; Killias, 1998.; U. S. Bureau of Justice Statistics, 1999.; Sakoman, 2001.). S porastom težine kaznenih djela raste i udio prijestupnika koji su bili pod utjecajem droge u vrijeme izvršenja kaznenog djela. Prema podacima američkoga pravosuđa, takvih je prijestupnika 14 posto među onima koji su osuđeni na uvjetne kazne, a 36 posto među kriminalcima osuđenim na zatvorske kazne. U vrijeme uhićenja oko dvije trećine odraslih i oko polovica maloljetnih prijestupnika u SAD-u bili su pod utjecajem barem jedne psihoaktivne droge. Oko 80 posto zatvorenika navodi da su barem jednom u životu uzimali drogu, a više od 40 posto zatvorenika navodi da su drogu uzimali tijekom mjeseca koji je prethodio uhićenju, dok je u populaciji osoba starijih od 12 godina opojnu drogu uzimalo barem jednom u svojem životu njih 36 posto, a 6 posto izvještava da su drogu uzimali u proteklom mjesecu (U. S. Bureau of Justice Statistics, 1999.). Na činjenicu da je uzimanje psihoaktivnih droga jedan od važnijih uzroka uključenosti u kriminalno ponašanje ukazuju i istraživanja prema kojima znatan broj zatvorenika navodi kako im je glavni motiv za izvršenje kaznenoga djela

bilo nabavljanje novca za drogu (Hawkins i sur., 1987.; U. S. Bureau of Justice Statistics, 1999.).

U brojnim istraživanjima navodi se kako je velik broj ovisnika o psihoaktivnim drogama prije početka liječenja bio uključen u kriminalne aktivnosti te da se između 50 posto i 85 posto liječenih ovisnika o drogama bavilo kriminalom tijekom svoje ovisničke "karijere" (npr. Nurco i sur., 1985.; Ball i Ross, 1991.; Killias, 1998.). Nadalje, jedan od podataka koji se dosljedno navodi u istraživanjima jest povezanost između učestalosti činjenja kaznenih djela, posebno imovinskih, sa stupnjem ovisnosti o opojnim drogama i vrstom opojnih droga (Johnson i sur., 1985.; Nurco i sur., 1985.; Chaiken, 1986.; Ball i Ross, 1991.; Killias, 1998.). Tako Chaiken (1986.) izvještava da prijestupnici, ovisnici o heroinu, počine 15 puta više razbojništava, 20 puta veći broj provalnih krađa i 10 puta više običnih krađa nego drugi prijestupnici. Johnson i suradnici (1985.) navode da aktivna uporaba droga dovodi do povećanja stope kriminaliteta u rasponu od četiri do šest puta. Killias (1998.) je u istraživanju provedenom u deset zapadnoeuropskih zemalja i u SAD-u dobio rezultate koji ukazuju na to da je stopa kaznenih djela protiv imovine veća za oko deset puta među teškim ovisnicima o drogama nego među osobama koje ne rabe drogu, a stopa istih kaznenih djela približno je za tri puta veća među teškim ovisnicima o drogama u usporedbi s lakšim ovisnicima. Proučavajući učestalost činjenja kaznenih djela za vrijeme uzimanja heroina, Nurco i suradnici (1985.) izračunali su da ovisnici o heroinu u prosjeku godišnje počine 178 kaznenih djela, dok su Ball i Ross (1991.) dobili podatke prema kojima prijestupnici za vrijeme aktivne uporabe heroina počine u prosjeku 484 kaznena djela godišnje, odnosno svaki dan najmanje jedno kazneno djelo.

Iako među istraživačima postoji znatna suglasnost o snažnoj povezanosti između zlouporabe psihoaktivnih droga i kriminalnog ponašanja, istodobno su prisutne i znatne razlike u tumačenjima što se javlja ranije, odnosno u objašnjenju što je uzrok, a što posljedica. Naime, u tumačenjima prirode odnosa između zlouporabe droga i kriminalnoga ponašanja javlja se tri međusobno suprotstavljena pristupa. Prvi pristup tvrdi da se kriminalno ponašanje javlja prije zlouporabe droge te da kriminalno ponašanje uzrokuje zlouporabu droge. Drugi pristup smatra da se kriminalno ponašanje javlja tek nakon zlouporabe droge, odnosno nakon što pojedinci uspostave ovisnost o psihoaktivnim drogama. Treći se pristup zalaže za tumačenje po kojemu su i kriminalno ponašanje i zlouporaba droga posljedica istih rizičnih čimbenika koji su prethodili i zlouporabi droge i kriminalnom ponašanju.

U prilog prvom pristupu idu rezultati istraživanja prema kojima kriminalni stil življenja i prihodi stečeni kriminalnom djelatnošću dovode u početku do eksperimentiranja s drogama koje se kasnije razvija u ovisnost (npr. Brown i sur., 1971.; Taylor i Albright, 1981.; Faupel, 1987.; Lehman i Simpson, 1990.). Longitudinalno istraživanje koje su proveli Lehman i Simpson (1990.) pokazalo je da je više od polovice muških ovisnika o heroinu bilo uključeno u kriminal prije nego što su uopće počeli uzimati heroin, a nakon završenoga liječenja, odnosno nakon prestanka uzimanja heroina nastavili su i dalje činiti kaznena djela. Faupel (1987.) smatra da se zlorporaba droga i ovisnost o drogama razvija ovisno o dva čimbenika koji su svojstveni kriminalnom okružju. Prvi čimbenik naziva *dostupnost droga*. Osobe koje se bave kriminalom mogu lakše nabaviti drogu jer znaju osobe od kojih se može kupiti droga, a također raspolazu i s većim količinama novca koji su stekli kriminalnim aktivnostima te mogu nabaviti veće količine droge za vlastite potrebe. Raspolaganje većom količinom droge dovodi do povećanoga konzumiranja droge ("što je više imaš to je više uzimaš") što na posredan način ubrzava razvoj ovisnosti. Drugi čimbenik važan za razvoj ovisnosti o drogama je *razina strukturiranosti svakodnevnoga života* (obveze na poslu, dnevne aktivnosti u kućanstvu, rekreacija, odgoj djece i sl.). Naime, manja razina strukturiranosti svakodnevnoga života osoba koje se bave kriminalom u odnosu na osobe koje nisu uključene u kriminal predstavlja plodno tlo za učestalije i redovitije uzimanje droge, što dovodi do razvoja ovisnosti. Dodatne moguće veze između kriminalnoga ponašanja i zlorporabe droge Newcombe (1992.) vidi u aktivnostima za vrijeme pripremanja kriminalnoga djela, zatim u kontaktiranju ljudi i posjećivanju mjesta u kriminalnom okružju na kojima mogu biti osigurani povoljni uvjeti i za nabavu i za konzumiranje droge. Nadalje, nakon planiranja kaznenoga djela, intoksikacija može poslužiti kao pomoć u izvršenju kaznenoga djela (npr. sredstva za umirenje mogu smanjiti anksioznost krijumčara, amfetamini mogu davati energiju i živahnost provalnicima i sl.). I, na kraju, kako navodi Newcombe (1992.), konzumiranje droge može uslijediti nakon kriminala iz različitih razloga, uključujući slavljenje "uspješno obavljenog posla", posjedovanje velike količine stečene gotovine novca te za popunjavanje vremena tijekom kojega se kriminalci pritaje kako ne bi bili otkriveni.

Autori koji su skloniji tumačenju prema kojemu ovisnost o drogama uzrokuje kriminalno ponašanje najčešće se pozivaju na model ekonomske prisile koji su postavili Clayton i Tuchfield (1982.), a kasnije ga je modificirao Goldstein (1985.). Model ekonomske prisile polazi od karakterističnog ponašanja ovisnika o drogama. Ono se ogleda u sve učestalijem, stalnom

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 11 (2002),
BR. 2-3 (58-59),
STR. 353-377

ŠARIĆ, J. I SUR.:
ZLOUPORABA DROGA...

uzimanju droge, a psihičko i tjelesno stanje ovisnika prisiljava ga na uzimanje, odnosno nabavu droge. Zbog vrlo visokih cijena droga, posebice heroina i kokaina kao glavnih predstavnika droga o kojima se stvara ovisnost, i nedostatka redovitih izvora primanja, ovisnici su na određeni način prisiljeni na činjenje kriminalnih djela zbog financijskih razloga. Prema tom modelu, ovisnici o drogama motivirani su za činjenje kriminalnih djela, u pravilu imovinskih, kako bi nabavili novac kojim će kupiti drogu. Potvrdu tom modelu daju istraživanja koja pokazuju da ovisnici o drogama najčešće čine imovinska kaznena djela (Clayton i Tuchfield, 1982.; Deschenes i sur., 1991.). Analizirajući odnos cijena ilegalnih droga i kriminalne aktivnosti, dobiveni su podaci koji ukazuju na to da su ovisnici koji konzumiraju skuplje droge češće uključeni u kriminalno ponašanje (Jarvis i Parker, 1989.; Killias, 1998.). Istraživači također navode sukladna variranja u opsegu imovinskih kaznenih djela s povećanjem, odnosno smanjenjem, cijene droge na ilegalnom tržištu (Ausubel, 1961., Maurer i Vogel, 1962., Cohen i Short, 1958., Duvall i sur., 1963., prema Platt, 1988.). Druga skupina podataka koja potkrepljuje ovaj model proizlazi iz praćenja ponašanja ovisnika uključenih u liječenje od ovisnosti o drogama. Naime, uključivanjem u liječenje od ovisnosti dolazi do prestanka ili znatnog opadanja kriminalne aktivnosti, a osobe izliječene od ovisnosti o opojnim drogama znatno se rjeđe uključuju u kriminalno ponašanje (DuPont i Greene, 1973., prema Platt, 1995.; Killias, 1998.).

Prema trećem pristupu, u osnovi povezanosti između droge i kriminalnoga ponašanja isti su rizični čimbenici. Rezultati nekih longitudinalnih istraživanja pokazuju da pojavi kriminalnoga ponašanja i zlouporabi droga prethode slični sklopovi društvenih, psiholoških i demografskih varijabla (Lehman i Simpson, 1990.; Farrington, 1987.). Istraživanja također ukazuju na to da čimbenici povezani s obilježjima osobe, obitelji, škole i vršnjaka izravno ili posredno pridonose pojavi zlouporabe droga i kriminalnoga ponašanja (Hawkins i sur., 1987.; Lehman i Simpson, 1990.; Schinke, i sur., 1991.; Mezzich i sur., 1994.). Što je veći broj takvih rizičnih čimbenika, to je rizik za razvijanje ovisnosti o drogama i uključenost u kriminalno ponašanje veći. Između brojnih rizičnih čimbenika koji prethode uzimanju droge i kriminalnom ponašanju najčešće se navode problemi u obiteljskom funkcioniranju. Druga skupina rizičnih čimbenika odnosi se na obilježja prijestupnika i konzumenata droge kao što su zdravstvene poteškoće, osobine ličnosti, duševni poremećaji, izobrazbeni i profesionalni problemi, stavovi, vjerovanja i ponašanje (Hawkins i sur., 1987.; Schinke i sur., 1991.; Mezzich i sur., 1994.). Treća skupina rizičnih čimbenika odnosi se na utjecaj vršnjaka. Naime, stavovi vršnjaka prema drogi i njihovo uzimanje ili neuzimanje dro-

ge u velikoj mjeri određuje hoće li netko uzimati drogu ili ne, odnosno hoće li se uključiti u kriminalnu djelatnost (Lehman i Simpson, 1990.).

Novija istraživanja ukazuju na razlike među generacijama u pogledu popularnosti droga, čemu se pripisuju i razlike u vrsti kriminala koji se vezuje uz droge i učestalosti kriminalnog ponašanja (Golub i Johnson, 1999., prema White i Gorman, 2000.). U istraživanju Goluba i Johnsona (1999., prema White i Gorman, 2000.) identificirane su tri generacije ovisnika. Prva, tzv. "heroinska intravenozna generacija" rođena je između 1945. i 1954. godine, a započela je intravenozno uzimati heroin između 1960-ih i 1970-ih godina. Druga, "kokainska (*crack*) generacija" rođena je u razdoblju od 1955. do 1969. godine, a najčešće je uzimala drogu između 1985. i 1988. godine. Treća, tzv. "bezlična generacija" uključivala je pojedince rođene poslije 1970. godine, a njima je droga izbora bila marihuana. Proučavajući odnos između zlouporabe droge i kriminalnoga ponašanja u ova tri različita razdoblja, uočene su promjene i u pogledu učestalosti činjenja kaznenih djela i u vrsti kriminala, što se barem jednim dijelom može pripisati psihoaktivnim svojstvima različitih vrsta droga te razlikama u cijeni pojedinih droga na ilegalnom tržištu.

Uspoređujući popularnost droga među mladima u Europi i SAD-u, Killias (1998.) je utvrdio da je u Europi puno popularniji heroin nego u SAD-u, gdje je popularniji kokain. Nadalje, u istom istraživanju se pokazalo da među europskim zemljama postoje značajne razlike u učestalosti zlouporabe "lakah" (marihuana i hašiš) i "teških" droga (heroin, kokain, *ecstasy*, amfetamini, LSD i sl.). Također su utvrđene razlike u postotku osoba koje s "lakah" droga prijeđu na tzv. "teže" droge te u dobi početka uzimanja droge, što je opet povezano s različitim stopama kriminala koji se vezuje uz zlouporabu droga u tim zemljama.

Iz dosad izloženog može se zaključiti da je veza između zlouporabe droge i kriminalnoga ponašanja iznimno složena te da je determinirana brojnim čimbenicima povezanim s psihoaktivnim svojstvima droge koja se konzumira i njezinom cijenom i dostupnosti, obilježjima pojedinca koji konzumira ilegalne droge te društvenim prilikama u kojima pojedinac zlorabi drogu i čini kriminal.

Svrha ovoga rada je utvrditi pobliže kakav je odnos između zlouporabe psihoaktivnih droga i uključenosti u kriminalno ponašanje osoba koje konzumiraju ilegalne droge. Kako bismo odgovorili na postavljeni cilj, postavili smo sljedeće probleme:

a) utvrditi javlja li se uključenost u kriminalnu aktivnost prije ili nakon početka konzumiranja psihoaktivnih droga,

b) ispitati postoje li razlike u uključenosti u kriminalno ponašanje i težini kriminalne aktivnosti između osoba koje uzimaju različite droge te s obzirom na trajanje redovitoga uzimanja droge i stupanj ovisnosti,

c) utvrditi kojim se varijablama najbolje može objasniti uključenost u kriminalno ponašanje konzumenata droge.

METODA ISTRAŽIVANJA

Ispitanici

Istraživanje je provedeno s ispitanicima koji su se u razdoblju od 1996. do 1998. godine javili na liječenje zbog ovisnosti o psihoaktivnim drogama u Centar za sprječavanje i izvanbolničko liječenje ovisnosti pri Kliničkoj bolnici "Sestre milosrdnice". Uzorak ispitanika čine 1 102 osobe za koje je u cijelosti popunjen Upitnik s osnovnim podacima o ovisnicima u programu liječenja.

U uzorku je znatno više muškaraca (81,6 posto) nego žena (18,4 posto). Prosječna dob ispitanika u vrijeme javljanja na prvo liječenje bila je 21,9 godina (SD=4.92). Većina ispitanika (61,2 posto) ima završenu srednju školu. Raspodjela ispitanika u uzorku s obzirom na radni status je sljedeća: 32 posto osoba koje su se u promatranom razdoblju javile na liječenje bili su učenici i studenti, nezaposleno je bilo 31,6 posto ispitanika, zaposlenih je bilo 29,3 posto, a preostalih 7,1 posto ispitanika bili su umirovljenici ili im nije bio utvrđen radni status. Približno dvije trećine (64,7 posto) ispitanika potječe iz cjelovitih obitelji. Većina (78 posto) ocjenjuje imovinske prilike svoje obitelji prosječnima, 10 posto ih dolazi iz obitelji s ispodprosječnim prihodima, a 12 posto dolazi iz obitelji s iznadprosječnim imovinskim prilikama. Većina ispitanika bila je neoženjena, odnosno neudana u vrijeme ispitivanja (87,7 posto), 8,9 posto bilo je oženjeno ili udano, 2 posto rastavljeno, a za 1,4 posto ispitanika nije utvrđen bračni status.

Instrumenti ispitivanja

U ovom ispitivanju rabljen je Upitnik s osnovnim podacima o ovisnicima u programu liječenja, tzv. Pompidou upitnik. Upitnik su razvili istraživači okupljeni u Pompidou grupi Vijeća Europe za potrebe usporedbe stanja zlouporabe droga u raznim europskim zemljama (Council of Europe, 1999.). Podatke koji su unošeni u upitnik prikupljao je liječnik za vrijeme intervjua koji se provodio pri prvom javljanju u Centar za sprječavanje i izvanbolničko liječenje ovisnosti pri Kliničkoj bolnici "Sestre milosrdnice". Taj upitnik primjenjuje se u mnogim europskim zemljama s ciljem utvrđivanja rasprostranjenosti zlouporabe različitih droga i modaliteta konzumiranja pojedinih droga te pratećih štetnih posljedica zlouporabe droge. Upitnik obuhvaća nekoliko skupina podataka:

a) Sociodemografska obilježja ispitanika i obilježja njihovih obitelji: dob, spol, naobrazbu i radni status ispitanika, prekid školovanja, naobrazbu roditelja, imovinske prilike, cjelovitost obitelji, uvjete življenja i postojanje rizičnih čimbenika u obitelji, kao što su ovisnosti drugih članova obitelji o alkoholu ili drogama te suicidi i duševne bolesti.

b) Podatke o konzumiranju droga: vrstu prve probane droge te dob i vrijeme prvoga uzimanja, vrstu droge koju ispitanik najčešće uzima, učestalost uzimanja droge u mjesecu koji je prethodio javljanju na liječenje, učestalost uzimanja ostalih droga uz primarnu drogu, stupanj ovisnosti o drogama.

c) Podatke o zdravstveno rizičnom ponašanju i štetnim posljedicama uzimanja droge: način uzimanja droge i postojanje bolesti vezanih uz ovisnost (npr. hepatitis, AIDS i sl.).

d) Sadašnje i ranije probleme sa sudom: je li ispitanik ranije imao sudskih problema te kada su se javili problemi sa sudom u odnosu na uzimanje droge, kakve su kaznene posljedice ranijih sudskih problema, ima li ispitanik sada sudskih problema i o kakvim je problemima riječ.

S obzirom na odgovore na navedena pitanja razrađene su dvije mjere kriminalnoga ponašanja:

Težina kaznenoga djela. Ova varijabla kodirana je na skali od četiri stupnja pri čemu "0" znači da ispitanici nisu sudski kažnjavani, "1" se odnosi na prekršajnu kaznu, "2" na uvjetnu zatvorsku kaznu, a "3" označava najteže kazneno djelo, tj. kaznu zatvora. Različite vrste kazna registrirane su upitnikom za one ispitanike u kojih je dovršen sudski postupak.

Uključenost u kriminalno ponašanje. Kod određenog broja ispitanika sudski postupak bio je u tijeku te ih nismo mogli razvrstati s obzirom na težinu kaznenih djela. Međutim, za svakog ispitanika prikupljen je podatak o tome jesu li imali problema sa sudom u vrijeme javljanja na liječenje i u kojoj fazi je bio sudski postupak. Kombiniranjem odgovora na pitanja o tome jesu li ranije ispitanici bili sudski kažnjavani (dovršen sudski postupak) i imaju li sudski postupak u tijeku, dobiven je pokazatelj uključenosti u kriminalno ponašanje. Odgovori ispitanika koji nisu imali i nemaju problema sa zakonom kodirani su s "0", a odgovori ispitanika koji su u bilo kojem razdoblju imali problema sa zakonom kodirani su s "1".

REZULTATI I RASPRAVA

Obilježja zloporabe psihoaktivnih droga i uključenost u kriminalno ponašanje

U obradi podataka najprije smo analizirali osnovna obilježja zloporabe psihoaktivnih droga u ovom uzorku ispitanika te uključenost u kriminalno ponašanje.

Ispitanici su u prosjeku sa šesnaest godina prvi put uzeli bilo koju psihoaktivnu drogu ($M=16.1$, $SD=2.73$), a nakon približno devet mjeseci prvi put su uzeli primarnu drogu, to jest onu drogu koju su najčešće uzimali do dolaska na liječenje.

☛ TABLICA 1
Učestalost uzimanja
primarne droge

Vrsta droge	N	%
Opijati	787	71,4
Stimulansi	37	3,4
Halucinogeni	13	1,2
Psihodespresori	8	0,7
Kanabis	230	20,9
Organska otapala	27	2,5
Ukupno	1102	100,0

Kao što se vidi iz tablice 1, više od dvije trećine ispitanika koji su se javili na liječenje (71,4 posto) uzimalo je opijate kao glavnu drogu. Svaki peti ispitanik (20,9 posto) uzima kanabis kao glavnu drogu. Ostale primarne droge manje su zastupljene. Analiza ostalih podataka vezanih uz uzimanje droge pokazala je da tri četvrtine ispitanika (75 posto) uz glavnu drogu povremeno uzima barem još jednu sporednu drogu. Promatrajući način uzimanja droge, indikativno je da 56,1 posto konzumenata drogu uzima intravenozno, 22,8 posto ih puši drogu, 14 posto ispitanika "snifa", dok je ostali ispitanici jedu/piju ili ušmrkavaju (7,2 posto). Čak je kod 65,2 posto ispitanika dijagnosticirana ovisnost o drogama, što ukazuje na ozbiljnost njihovih problema i u pogledu zdravlja i u pogledu ukupnoga funkcioniranja u obitelji, na poslu, u školi i u društvu općenito.

☛ TABLICA 2
Uključenost u kriminalno ponašanje muškaraca i žena koji se javljaju na liječenje zbog uzimanja droga

U ispitivanom uzorku približno svaki drugi ispitanik (49 posto) bio je uključen u kriminalno ponašanje prije dolaska na liječenje.

Uključenost u kriminalno ponašanje	Muškarci		Žene		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Uključeni u kriminalno ponašanje	497	55,3	43	21,2	540	49,0
Nisu uključeni u kriminalno ponašanje	358	39,8	152	74,9	510	46,3
Bez odgovora	44	4,9	8	3,9	52	4,7
Ukupno	899	100,0	203	100,0	1102	100,0

Kao što se vidi iz tablice 2, muškarci su češće uključeni u kriminalno ponašanje. Budući da se udio muškaraca i žena koji su uključeni u kriminalne aktivnosti statistički značajno razlikuje ($\chi^2=88.16$, $p=.000$), u daljnjim obradama rezultati su analizirani posebno za ispitanike muškoga i ženskoga spola.

Kako bismo odgovorili na pitanje o tome javlja li se u ispitanika najprije kriminalno ponašanje kao određeni životni stil koji vodi uzimanju droge, ili pak uzimanje droge prethodi kriminalnom ponašanju, ispitanike smo podijelili u različite skupine križanjem varijabla vremena izvršenja kaznenog djela i vremena prvog uzimanja bilo koje droge.

Vrijeme izvršenja kaznenog djela	Muškarci		Žene		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Prije uzimanja bilo koje droge	113	22,7	2	4,7	115	21,3
Nakon uzimanja tzv. lakših droga	242	48,7	22	51,2	264	48,9
Nakon što je postao ovisan/na o drogi	142	28,6	19	44,2	161	29,8
Ukupno	497	100,0	43	100,0	540	100,0

☛ **TABLICA 3**
Vrijeme izvršenja kaznenog djela u odnosu na vrijeme uzimanja droge, prema spolu počinitelja

U tablici 3 prikazani su podaci za 540 osoba koje konzumiraju droge i koje su uključene u kriminalno ponašanje do vremena javljanja na liječenje. U ovom uzorku 21,3 posto osoba uključilo se u kriminalne aktivnosti prije nego što su počele uzimati bilo koju drogu, a 48,9 posto ih je uključeno u kriminalno ponašanje nakon što su počeli uzimati tzv. lakše droge, dok se 29,8 posto ispitanika uključilo u kriminalno ponašanje nakon što su postali ovisni o drogama. Kao što se vidi iz tablice 3, udio ispitanika muškoga i ženskoga spola s obzirom na vrijeme uključivanja u kriminalne aktivnosti i vrijeme uzimanja droge značajno se razlikuje ($\chi^2=9.364$, $p=.009$). Dobivenoj razlici najviše pridonosi veća uključenost muških nego ženskih ispitanika u kriminalne aktivnosti prije nego što su uopće počeli uzimati droge (22,7 posto muških prema 4,7 posto ženskih ispitanika) te relativno češće uključivanje žena u kriminalne aktivnosti nakon uspostavljanja ovisnosti o opojnim drogama (44,2 posto žena u odnosu na 28,6 posto muškaraca).

Na temelju rezultata iz tablice 3 možemo zaključiti da u većine ispitanika, bez obzira na spol, zlorporaba droge prethodi uključivanju u kriminalne aktivnosti. U tom uzorku stopa uključenosti u kriminal prije uzimanja bilo koje droge znatno je manja nego u nekim ranijim istraživanjima (Brown i sur., 1971.; Šarić i sur., 1995.; Butorac, Mikšaj-Todorović, 1996.). Brown i suradnici (1971.) navode rezultate svojega istraživanja provedenoga u SAD-u, prema kojemu je čak 75 posto muškaraca i 40 posto žena koje uzimaju drogu prethodno bilo uključeno u kriminalno ponašanje. U nas su slične rezultate dobile Butorac i Mikšaj-Todorović (1996.). Autorice su provele istraživanje na uzorku ispitanika oba spola mlađih od 35 godina koji su službeno registrirani zbog kriminalne aktivnosti, a uz to ih je policija registrirala kao ovisnike o drogama. U ovom uzorku više od 70 posto ovisnika o drogama ranije je bilo

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 11 (2002),
BR. 2-3 (58-59),
STR. 353-377

ŠARIĆ, J. I SUR.:
ZLOUPORABA DROGA...

uključeno u kriminalne aktivnosti. Sukladno rezultatima svojih istraživanja, navedeni autori zastupaju tezu da je zlouporaba droge posljedica kriminalnog ponašanja. U istraživanju Šarića i suradnika (1995.), provedenom na muškim ispitanicima, ovisnicima o heroinu koji su osuđeni na kaznu zatvora, pokazalo se da je znatno manje ispitanika (42,5 posto) imalo sukoba sa zakonom prije uzimanja bilo koje droge. U ovom istraživanju svega je 22,7 posto muškaraca i 4,7 posto žena bilo uključeno u kriminalno ponašanje prije uzimanja bilo koje droge. Navedeni podaci idu više u prilog hipotezi prema kojoj zlouporaba droge prethodi prvom uključivanju u kriminalno ponašanje većine konzumenata droge, a konzumente droge koji su otprije uključeni u kriminalno ponašanje usmjerava prema većoj kriminalnoj aktivnosti.

Usporedbe rezultata različitih istraživanja s obzirom na stopu uključenosti u kriminalno ponašanje prije uzimanja bilo koje droge, ili pak s obzirom na uključivanje u kriminalno ponašanje nakon konzumiranja bilo koje vrste droge, u znatnoj mjeri otežava neujednačena metodologija koja je rabljena u različitim istraživanjima, počevši od oblikovanja uzoraka ispitanika na kojima su provedena istraživanja primjenom različitog instrumentarija. S druge strane, dobivene razlike u istraživanjima odnosa između zlouporabe droge i uključenosti u kriminalno ponašanje ukazuju još jednom na složenost ovog odnosa i potrebu provođenja novih istraživanja u tom području, uz odgovarajuća metodološka poboljšanja – kako bi se došlo do spoznaja koje će poslužiti u borbi protiv kriminalnoga ponašanja vezanog uz zlouporabu droga.

Konzumiranje primarne droge u odnosu na stupanj uključenosti u kriminalne aktivnosti

U medicinskim krugovima dosta je prihvaćeno shvaćanje da uzimanje droge prisiljava osobu na činjenje kaznenih djela, posebice imovinskih djela. Ovisnost se tretira kao bolest koja, uz brojne štetne posljedice na zdravstvenom i društvenom planu, kao najistaknutiju posljedicu ima uključivanje u kriminalnu djelatnost, i to gotovo isključivo radi osiguranja sredstava za kupnju droga. Kako bismo provjerili osnovne postavke tog modela, analizirali smo težinu kaznenoga djela i uključenost u kriminalno ponašanje u odnosu na vrstu konzumirane droge, duljinu uzimanja droge, stupanj ovisnosti konzumenata droge te u odnosu na imovinske prilike konzumenata droge i njihovih obitelji. Imajući u vidu znatne razlike u uključenosti u kriminal s obzirom na spol, posebno su analizirani podaci ispitanika različitoga spola.

Težina kaznenoga djela osoba koje konzumiraju drogu izražena je težinom izrečene sudske kazne. Konzumenti droga po-

dijeljeni su u sljedeće kategorije: bez kaznenoga djela, kažnjeni samo prekršajno, kažnjeni samo uvjetnom kaznom zatvora i kažnjeni zatvorskom kaznom. U tablici 4 prikazana je razdioba ispitanika muškoga spola s ozbirom na težinu izrečene kazne i vrstu primarne droge koju konzumiraju. Pri računanju hi-kvadrat testa, u kategoriju "ostalo" sažete su droge s malom učestalošću javljanja (halucinogene droge, psihodepresori i organska otapala).

Vrsta glavne droge	Težina izrečene kazne									
	Nema izrečene kazne		Prekršajna kazna		Uvjetna kazna		Zatvorska kazna		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Opijati	323	62,8	131	73,2	57	81,4	101	87,8	612	69,7
Stimulansi	13	2,5	6	3,4	3	4,3	2	1,7	24	2,7
Kanabis	159	30,9	31	17,3	10	14,3	7	6,1	207	23,6
Ostalo	19	3,7	11	6,1	0	0,0	5	4,3	35	4,0
Ukupno	514	100,0	179	100,0	70	100,0	115	100,0	878	100,0

● **TABLICA 4**
Vrsta glavne droge i težina izrečene kazne u uzorku muškaraca

Većina muških ispitanika koji su se javili na liječenje konzumira opijate, točnije heroin, dok je kanabis druga najčešće uzimana primarna droga. Što je teži stupanj izrečene kazne, to je, u pripadajućoj kategoriji kaznenog djela, veći udio osoba koje konzumiraju heroin. S druge strane, udio osoba koje konzumiraju kanabis to je manji što je veća težina izrečene kazne. Dobivena razlika statistički je značajna ($\chi^2=49.23$, $p=0.001$). Kao što je već rečeno, težina izrečene kazne ovisi o težini kaznenoga djela i/ili učestalosti (ponavljanju) činjenja kaznenih djela. Ti podaci stoga idu u prilog tvrdnji da se osobe koje konzumiraju heroin češće uključuju u kriminalne aktivnosti zbog toga što se brzo stvara ovisnost koja ovisnika sili na uzimanje sve većih količina droga kako bi izbjegli krize sustezanja. Heroin se ubraja među skuplje droge na ilegalnom tržištu te za njegovu nabavu treba sve veća količina novca. Kako ovisnici brzo iscrpe legalne izvore prihoda, ako ih uopće imaju, prisiljeni su na ilegalne aktivnosti, tj. na činjenje kaznenih djela, u pravilu imovinskih.

Analizirajući odnos između vrste konzumirane droge i težine kaznenoga djela u uzorku žena, dobiveni su podaci koji pokazuju da 86,9 posto žena nije bilo uključeno u kriminal, bez obzira na to koju vrstu droga konzumiraju. Od 26 žena koje su bile kažnjene zbog kriminalnih aktivnosti, njih 24 konzumira heroin te po jedna stimulanse i kanabis. Većina žena koje se javljaju na liječenje zbog konzumiranja droge nije bila kažnjavana, a među onima koje se uključe u kriminal većina konzumira opijate i kažnjene su težim, zatvorskim kaznama,

ali dobivena razlika s obzirom na vrstu droge koju konzumiraju žene i težinu kažnjavanja nije statistički značajna ($\chi^2=4.282$, $p>0.05$).

Uključenost u kriminalno ponašanje	Vrsta glavne droge									
	Opijati		Stimulansi		Kanabis		Ostalo		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Nisu uključeni	273	43,5	8	32,0	70	33,5	9	24,3	360	40,0
Uključeni	355	56,5	17	68,0	139	66,5	28	75,7	539	60,0
Ukupno	628	100	25	100	209	100	37	100	899	100

☛ **TABLICA 5**
Uključenost u kriminalno ponašanje s obzirom na vrstu primarne droge u uzorku muškaraca

Na sličan način obrađeni su podaci o vrsti glavne droge i kriteriju uključenosti u kriminalno ponašanje. S obzirom na uključenost u kriminalno ponašanje, ispitanike smo podijelili u dvije skupine: konzumenti koji do javljanja na liječenje i u vrijeme javljanja na liječenje nisu uopće imali problema sa zakonom i ispitanici koji su prije javljanja na liječenje ili u vrijeme javljanja na liječenje činili kaznena djela zbog kojih imaju problema sa zakonom. Kao što se vidi iz tablice 5, većina muškaraca koji konzumiraju drogu (60 posto od 899 ispitanika) u određenom razdoblju čini kaznena djela zbog kojih se provode sudski postupci i izriču kazne. Raspodjela ispitanika s obzirom na vrstu konzumirane droge i uključenost u kriminalno ponašanje statistički se značajno razlikuje od slučajne ($\chi^2=11.19$, $p=0.01$). Uvidom u tablicu 5 može se vidjeti da se osobe koje konzumiraju opijate relativno rjeđe uključuju u kriminalne aktivnosti u odnosu na ostale vrste primarnih droga. Prije iznošenja mogućih obrazloženja tih podataka, valja napomenuti da u skupinama osoba koje konzumiraju stimulanse i "ostale" vrste droga ima relativno mali dio ukupnog uzorka (6,9 posto) te podaci s obzirom na te vrste droga nemaju veliku težinu u smislu generalizacije. Zanimljiviji i važniji podatak odnosi se na relativno učestalije uključivanje u kriminalnu aktivnost muškaraca koji konzumiraju drogu kanabis u odnosu na one koji uzimaju heroin. Jedno od mogućih objašnjenja je povezano s izmjenom zakonske regulative provedene tijekom 1996. godine tzv. mini kaznenom reformom. Naime, tada su provedene promjene zakona koje su uvele mogućnost kažnjavanja osoba koje posjeduju tzv. "neznatne" količine droge za vlastite potrebe, i to ne samo teške droge kao što su heroin i kokain nego i lakše droge kao što su marihuana i hašiš. Stoga su se te osobe češće javljale na liječenje zbog problema koje su imale sa zakonom, nego zbog zdravstvenih i drugih problema izazvanih konzumiranjem marihuane ili hašiša. Drugo moguće objašnjenje uključenosti u kriminal, osoba koje konzumiraju marihuanu ili hašiš odnosi se na postupan put

uključivanja u kriminal najprije za vrijeme konzumiranja tzv. lakših droga, što se poslije nastavlja uzimanjem težih droga. Uključenost u kriminal osoba koje konzumiraju marihuanu i hašiš može se jednim dijelom objasniti i njihovim općenito slabim novčanim i materijalnim prilikama zbog kojih im te, relativno jeftine, droge predstavljaju ipak velik izdatak. U situaciji kad ne mogu nabaviti sredstva za kupnju droge iz legalnih izvora, vjerojatnije je da će početi činiti kaznena djela radi nabave droge (imovinska kaznena djela, preprodaja droge i sl.).

Kad se u žena analizira odnos između vrste konzumirane droge i uključenosti u kriminal, zamjećuje se tendencija da se žene koje konzumiraju opijate češće uključuju u kriminalno ponašanje u odnosu na žene koje konzumiraju druge droge. Međutim, te razlike nisu statistički značajne ($\chi^2=2.75$, $p>0.05$).

Uključenost u kriminalno ponašanje u odnosu na prihode konzumenata droga

● **TABLICA 6**
Ostvarivanje vlastitih prihoda i uključenost u kriminalne aktivnosti muškaraca konzumenata droge

U daljnjoj obradi podataka provjerili smo razlikuju li se, s obzirom na uključenost u kriminal, konzumenti droge koji imaju vlastite prihode u odnosu na one koji nemaju vlastitih prihoda. U tablici 6 prikazani su podaci za uzorak ispitanika muškoga spola.

Uključenost u kriminalno ponašanje	Ostvaruje li vlastite prihode					
	Nema vlastite prihode		Ima vlastite prihode		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Nisu uključeni u kriminal	227	37,6	122	44,5	349	39,8
Uključeni su u kriminal	376	62,4	155	55,5	262	60,2
Ukupno	603	100,0	274	100,0	877	100,0

Muški ispitanici koji konzumiraju droge i nemaju vlastitih primanja češće se uključuju u kriminalne aktivnosti (62,4 posto) nego ispitanici koji imaju vlastite prihode (55,5 posto). Ta je razlika statistički značajna ($\chi^2=3.72$, $p=0.05$). Iz tablice je vidljivo da je u obje skupine ispitanika, bez obzira na primanja, relativno velik udio osoba koje su uključene u kriminalnu aktivnost (60,2 posto), a češća uključenost osoba bez primanja u kriminalnu djelatnost može značiti da su one primorane češće činiti teža kaznena djela kako bi došle do sredstava za drogu.

Kao i u muškaraca, žene koje konzumiraju drogu a nemaju vlastitih prihoda, u većem su postotku uključene u kriminalne aktivnosti (24,5 posto) nego žene koje imaju vlastita primanja (14,6 posto), ali opažena razlika zbog malog uzorka ispitanika nije statistički značajna ($\chi^2=2.07$, $p>0.05$).

Dobiveni podaci u skladu su s rezultatima brojnih istraživača koji ukazuju na to da ovisnici o heroinu barem jednim dijelom pribavljaju sredstva za drogu činjenjem kaznenih djela. Tako su Johnson i suradnici (1985.) u svojem istraživanju s ovisnicima o heroinu utvrdili da 40 posto sredstava za nabavu droge dolazi od kriminalne djelatnosti. Slično tome, u istraživanju Halla i suradnika (1993.) pokazalo se da je za 72 posto od njihovih 313 ispitanika, ovisnika o drogi, glavni ili drugi najvažniji izvor sredstava za nabavu droge bio prodaja droge ili imovinska kaznena djela. Deschenes i suradnici (1991.) proveli su dvogodišnje longitudinalno istraživanje s 279 ovisnika o heroinu. Prema njihovim rezultatima, za dvije godine su heroinski ovisnici "zaradili" od imovinskih kaznenih djela oko 20 milijuna dolara te oko tri milijuna dolara od preprodaje droge, dok su u isto vrijeme od legalnih izvora (zaposlenja) zaradili samo oko osam milijuna dolara. Ovdje valja istaknuti kako su u Hrvatskoj, u usporedbi sa zapadnoeuropskim zemljama i sa SAD-om, imovinske prilike obitelji iz kojih potječu ovisnici o drogama znatno nepovoljnije kad je riječ o mogućnostima legalne zarade, zbog otežanog zapošljavanja i niskih plaća koje u pravilu ne mogu ni približno biti dostatne za nabavu skupe droge kao što je heroin.

Trajanje uzimanja droge i uključenost u kriminalno ponašanje

Iz tablice 7 može se lako uočiti težnja da se s protekom vremena redovitog uzimanja droge do javljanja na prvo liječenje smanjuje udio ispitanika koji nije uključen u kriminalne aktivnosti. Najveći postotak ispitanika koji nisu uključeni u kriminalne aktivnosti (48,9 posto) nalazi se među osobama koje glavnu drogu redovito uzimaju manje od godine dana, a najmanji je postotak ispitanika koji nisu uključeni u kriminalne aktivnosti (17,5 posto) u skupini koja glavnu drogu redovito uzima više od četiri godine. Dobivena razlika u raspodjeli konzumenata droge s ozbirom na trajanje uzimanja droge i uključenosti u kriminalno ponašanje je značajna ($\chi^2=25.74$, $p=0.001$).

● **TABLICA 7**
Trajanje uzimanja droge i uključenost u kriminalno ponašanje u uzorku muškaraca

Uključenost u kriminalno ponašanje	Trajanje uzimanja droge									
	Do 1 godine		1-2 godine		3-4 godine		Preko 4 godine		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Nisu uključeni	176	48,9	62	44,0	31	31,3	10	17,5	279	42,5
Uključeni	184	51,1	79	56,0	68	68,7	47	82,5	378	57,5
Ukupno	360	100,0	141	100,0	99	100,0	57	100,0	657	100,0

U uzorku žena pokazao se sličan odnos, ali opažene razlike nisu statistički značajne ($\chi^2=3.77$, $p>0.05$). Kad se podaci o trajanju redovitog uzimanja glavne droge i uključenosti u

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 11 (2002),
BR. 2-3 (58-59),
STR. 353-377

ŠARIĆ, J. I SUR.:
ZLOUPORABA DROGA...

kriminalno ponašanje analiziraju bez obzira na spol, dobiva se statistički značajna razlika ($\chi^2=29.87$, $p=0.000$), pri čemu se u kriminalnu aktivnost najmanje uključuju ispitanici koji glavnu drogu redovito konzumiraju do jedne godine (43,7 posto), a najveći je broj osoba uključenih u kriminalne aktivnosti koji droge uzima redovito više od četiri godine (73,8 posto).

Dobiveni podaci idu u prilog tvrdnji da s protekom vremena u kojem osoba uzima droge raste vjerojatnost uključivanja u kriminalne aktivnosti, a uz to raste i vjerojatnost činjenja težih kaznenih djela. Slične rezultate dobio je Killias (1998.) koji je utvrdio da osobe koje počinju uzimati droge, u prosjeku, nakon osam do 18 mjeseci i same započnu preprodavati drogu, ovisno o tome uzimaju li lake ili teške droge. To vrijeme "latencije" u kojem osobe koje zlorabe drogu ne čine kaznena djela posebno je zanimljivo, jer se u pravilu u tom razdoblju uspostavlja ovisnost o drogi, a istodobno se opažaju i drugi procesi u smislu uvlačenja u "ovisničku" subkulturu i kidanja postojećih veza s obitelji, zakazivanja u školi i javljanja problema na poslu. Tako Robins (1979.), na temelju pregleda istraživanja, navodi da postoji relativno velik raspon između prvoga uzimanja droge i uspostave ovisnosti, a kreće se od pet do 18 mjeseci, uz relativno velike individualne razlike. Prva godina uzimanja heroina ključna je u razvoju ovisnosti. Bourne (1974.) navodi da je za vrijeme prve godine uzimanja heroina ovisnik najviše "sklon" vjerojatnom utjecaju drugih da uzima drogu. Kako se njegova ovisnost nastavlja, on ima tendenciju ulaska u ovisničku subkulturu i time postaje izoliran od ranijih prijatelja i manje podložan utjecaju obitelji.

Stupanj ovisnosti i uključenost u kriminalno ponašanje

Uključenost u kriminalnu aktivnost osoba koje konzumiraju drogu analizirali smo i s obzirom na dijagnosticirani stupanj ovisnosti o drogama (zlouporaba droga bez uspostavljene ovisnosti i zlouporaba droga s uspostavljenom ovisnošću). Među ovisnicima je 10 posto onih koji su kažnjeni uvjetnom kaznom, a istu je kaznu dobilo 4,2 posto ispitanika u kojih nije dijagnosticirana ovisnost. Bezuvjetne zatvorske kazne još se češće izriču ovisnicima o drogi (18,4 posto), nego osobama u kojih nije dijagnosticirana ovisnost (3,3 posto). Dobivene razlike statistički su značajne ($\chi^2=61.02$, $p=0.000$). U žena se razlike u težini izrečenih sudskih kazna s obzirom na dijagnosticiranu ovisnost o drogama nisu pokazale značajnima, što se dijelom može protumačiti općenito manjom stopom uključenosti žena u kriminalne aktivnosti. Drugo moguće objašnjenje može se pripisati općenito stavu javnosti u nas, a time i institucijama represije (policija i sudstvo), prema kojem žene po "svojoj prirodi" nisu sklone činiti kriminal te se, sukladno tome, tretiraju

raju kao žrtve prilika, odnosno ponajprije žrtve ovisnosti. U skladu s takvim stavom je i shvaćanje da im ponajprije treba pomoći i, sukladno tome, blaže ih kažnjavati.

Predikcija kriminalnoga ponašanja na temelju sociodemografskih obilježja konzumenata droge i varijabla vezanih uz uporabu droge

↻ TABLICA 8
Korelacije uključenosti u kriminalno ponašanje sa sociodemografskim i obiteljskim varijablama te varijablama vezanim uz zlouporabu droga u uzorku žena (N=197) i muškaraca (N=869)

Varijable	Uključenost u kriminalno ponašanje	
	Muškarci	Žene
Dob u godinama	-.11**	-.03
Naobrazba	-.16**	-.06
Naobrazba oca	-.09*	-.01
Naobrazba majke	-.12**	-.06
Imovinske prilike obitelji	-.13**	-.07
Ima li vlastite prihode	-.07	-.11
Cjelovitost obitelj	.06	-.06
Obiteljska patologija	.07*	-.06
Je li prekinuo školu	.15**	.08
Dob prvog uzimanja droge	-.11**	-.15*
Droga "laka" ili "teška"	-.09*	-.11
Učestalost uzimanja droge	-.07*	.08
Uzima li samo jednu drogu	.03	.09
Duljina uzimanja glavne droge	.09*	.02
Je li dijagnosticirana ovisnost	-.04	.01

*p<05; **p<001

Većina sociodemografskih i obiteljskih obilježja muških konzumenata droge statistički je značajno povezana s uključenosti u kriminalno ponašanje, a u uzorku žena samo je jedna varijabla, vezana uz konzumiranje droge ("dob prvog uzimanja droge"), statistički značajno povezana s kriminalnim ponašanjem. Žene koje su počele ranije uzimati drogu više su uključene u kriminalno ponašanje ($r = -.152, p = .03$). Pritom se smatra da je osoba uključena u kriminalno ponašanje ako je, na temelju podataka iz upitnika, utvrđeno da je prije ili tijekom javljanja na liječenje imala sudskih problema, dakle počinila kazneno djelo.

Kako bismo odredili na temelju kojih se sociodemografskih i obiteljskih obilježja i varijabla vezanih uz konzumiranje droga može najbolje predvidjeti kriminalno ponašanje muškaraca, rezultati su obrađeni stupnjevitom multiplom regresijskom analizom (*stepwise* postupak). U regresijsku analizu uključen je skup od 15 prediktora: devet sociodemografskih i obiteljskih varijabla (dob, godine školovanja, naobrazba oca i majke, cjelovitost obitelji, materijalni status obitelji, ima li ispitanik vlastite prihode, je li prekinuo započeto školovanje, ima

☛ **TABLICA 9**
Predikcija uključenosti
muškaraca u kriminal-
no ponašanje na temelju sociodemografskih i obiteljskih varijabla te obilježja vezanih uz konzumiranje droge (statistički značajne varijable u regresiji)

li u obitelji patologije) i šest varijabla vezanih uz zlouporabu droge (dob prvoga uzimanja bilo koje droge, uzima li tzv. "laka" ili "teška" droge, učestalost uzimanja droge u mjesecu prije javljanja na liječenje, uzima li ispitanik samo jednu ili više droga, vrijeme proteklo od prvoga uzimanja glavne droge, je li dijagnosticirana ovisnost o drogama). U tablici 9 navedeni su značajni prediktori u regresiji na posljednjem koraku stupnjevite regresijske analize na kriterij uključenost u kriminalno ponašanje u uzorku muškaraca.

Varijabla	beta	t-test	p
Naobrazba ispitanika	-.130	3.22	.001
Trajanje uzimanja glavne droge	.337	5.11	.000
Imovinske prilike obitelji	-.089	2.44	.015
Laka ili teška droga	-.126	3.18	.002
Starost ispitanika	-.207	2.97	.003
Naobrazba majke	-.086	2.30	.022

$R = .292$; $F_{(6,728)} = 11.34$; $p = 000$

Stupnjevita regresijska analiza dala je značajan, ali razmjerno nizak, koeficijent multiple korelacije ($R = .292$; $F_{(6,728)} = 11.34$; $p = 000$). Kao značajni prediktori kriminalnoga ponašanja muškaraca koji imaju problema s drogom pokazuju se: naobrazba ispitanika i naobrazba majke, imovinske prilike obitelji, dob ispitanika, trajanje uzimanja primarne droge i je li primarna droga "laka" ili "teška". U kriminalno ponašanje češće su uključene mlađe osobe, osobe čija je majka nižeg izobrazbenog statusa, koje su same slabije izobrazbene, čije su imovinske prilike obitelji lošije te osobe koje duže uzimaju drogu i koje kao primarnu drogu uzimaju neku iz skupine "teških" droga. Rezultati provedenih regresijskih analiza idu u prilog tezi da uključenost u kriminalne aktivnosti u značajnoj mjeri ovisi o stupnju uključenosti u zlouporabu droge izraženu protekom vremena od prvoga uzimanja glavne droge. S tim u vezi, vjerojatno zbog potrebe koja se stvara za nabavu droge, osobe koje potječu iz obitelji sa slabijim imovinskim primanjima češće su uključene u kriminalnu aktivnost. Također je vjerojatnije da osobe koje imaju veću školsku spremu imaju i veću vjerojatnost zapošljavanja. Ti podaci ukazuju još jednom na važnost škole za prevenciju rizičnoga, pa i kriminalnog ponašanja. Naime, osobe koje su prekinule pohađanje škole na nekoliko su načina "gurane" prema kriminalu. Zbog nezavršene škole one teže nalaze posao, posebno dobro plaćeni posao. Nadalje, izdavanjem iz škole gubi se potpora i određen pozitivan pritisak vršnjaka i nastavnika, a ispadanjem iz školskog sustava osobe se dijelom prepuštaju sebi, u smislu organiziranja vlastitoga vremena i aktivnosti (često u društvu vršnjaka koji su također napustili školovanje). Varijabla "naobrazba majke" na posredan na-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 11 (2002),
BR. 2-3 (58-59),
STR. 353-377

ŠARIĆ, J. I SUR.:
ZLOUPORABA DROGA...

čin ukazuje kako za uspješan odgoj i kompetentno izlaženje na kraj s problemima u ponašanju koje manifestiraju osobe koje konzumiraju drogu važnu ulogu ima naobrazba majke. Spomenute statistički značajne varijable u predviđanju kriminalnoga ponašanja muškaraca idu u prilog modelu koji tvrdi kako kriminalna aktivnost ovisnika o drogama ovisi ponajprije o stupnju ovisnosti o drogama, zbog čega su prisiljeni redovito uzimati određene količine droge za koje u pravilu nemaju dosta legalnih prihoda, pa su prisiljeni činiti kaznena djela kako bi nabavili potrebna sredstva za svoju skupu naviku (Faupel, 1987.).

Koeficijent multiple korelacije za rezultate ženskih ispitanika nije statistički značajan. U ovom skupu prediktora, kada se kontrolira povezanost varijable "dob prvog uzimanja droge" s ostalim prediktorima, ta varijabla više ne pridonosi značajno objašnjenju varijance kriminalnog ponašanja žena. No, valja imati na umu da je riječ o malom broju ispitanika i većem broju prediktora, pa bi povezanost između različitih obilježja žena, zlouporabe droge i kriminalnog ponašanja ženskih ispitanika trebalo provjeriti na većem uzorku.

Na kraju valja dodati da je ovo istraživanje, kao i brojna slična istraživanja, provedeno na selekcioniranoj skupini ispitanika, pa je mogućnost generalizacije tih rezultata na druge skupine konzumenata droga relativno ograničena. Naime, ispitivanje je provedeno s osobama koje su se javile na liječenje zbog brojnih različitih problema izazvanih konzumiranjem droga: zdravstvenih problema, problema u obitelji, problema u školi te problema sa zakonom. Valja istaknuti da dio konzumenata droge, uvjetno rečeno, drži pod kontrolom svoju naviku i nema nikakvih izraženijih problema, pa nemaju potrebe javljati se na liječenje, posebno u ranijoj fazi zlouporabe droga. S druge strane, jedan dio teških ovisnika o drogama ima velikih problema na svim područjima (zdravlje, obitelj, škola, posao, zakon), ali se ni na koji način ne javlja na liječenje o ovisnosti.

Iako je većina ispitanika sa slabim legalnim izvorima primanja, karakteristično je za uzorak da znatan dio ispitanika (65,2 posto) ima najmanje završenu srednju školu, što je čak nešto iznad prosjeka opće populacije. Moguće je da dio osoba koje konzumiraju droge, a imaju vrlo nisku naobrazbu, nije uključen u liječenje zbog nedostatka interesa i/ili poticaja od obitelji ili stručnjaka. Slijedom toga, logično je postaviti pitanje kakav je odnos između zlouporabe droga u ovoj skupini ovisnika u odnosu na kriminalno ponašanje.

U ovom istraživanju rabljen je standardiziran upitnik koji se primjenjuje u više europskih zemalja i koji mjeri širok raspon osobina i ponašanja konzumenata droga. Stoga područje koje nas primarno zanima u ovom radu – kriminalno ponašanje – nije detaljno operacionalizirano. Tijekom ispitivanja i registriranja pacijenata ne prikupljaju se npr. podaci o vrsti kaznenih djela, posebice imovinskih, u odnosu na druge vr-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 11 (2002),
BR. 2-3 (58-59),
STR. 353-377

ŠARIĆ, J. I SUR.:
ZLOUPORABA DROGA...

ste kaznenih djela. Drugo ograničenje mjera kriminalne aktivnosti odnosi se na učestalost i težinu kaznenih djela. Naime, u ovom istraživanju izveli smo indikatore učestalosti i težine kaznenih djela posredno, pomoću varijabla težine izrečene sudske kazne i pomoću podataka o sukobima sa zakonom prije i u vrijeme dolaska na liječenje. Bolja i pouzdanija mjera bila bi, u svakom slučaju, broj i vrsta kaznenih djela u točno definiranom razdoblju.

Valja također napomenuti kako ispitivanje i popunjavanje upitnika nije bilo anonimno i kako ga je vodio liječnik pri dolasku osobe na prvo liječenje. Takav način prikupljanja podataka mogao je utjecati na dobivene podatke o kriminalnoj aktivnosti: ispitanik je mogao prikrivati svoju eventualnu kriminalnu aktivnost koja je bila prisutna i prije započinjanja uzimanja droge, a spremnije govoriti o eventualnoj kriminalnoj aktivnosti nakon uzimanja droge te na taj način svoje kriminalno ponašanje opravdati problemima s drogom, za koje liječnici u svakom slučaju imaju više razumijevanja. Nadalje, zbog neanonimnosti, ispitanici su mogli općenito imati tendenciju umanjivanja svojih problema sa zakonom, i prije javljanja na liječenje i za vrijeme liječenja.

Unatoč navedenim ograničenjima ovoga ispitivanja, a imajući u vidu broj ispitanika koji su uključeni u istraživanje te brojne varijable koje su prikupljane za svakog ispitanika, može se zaključiti da dobiveni podaci mogu, u svakom slučaju, biti dobra osnova i za planiranje i procjenu važnosti odgovarajućih preventivnih aktivnosti u smislu sprječavanja kriminaliteta i za daljnje proučavanje odnosa između zlouporabe droga i uključenosti u kriminalno ponašanje.

Rezultati ukazuju na potrebu korekcije društvenih stavova prema kojima su ovisnici *a priori* stigmatizirani kao kriminalci, što je otežavalo razvoj sustava za liječenje njihove bolesti a favoriziralo represivni pristup prema njima, umjesto da ih se tretira i štiti kao žrtve kriminala. Također je važan zaključak kako bi se, unapređenjem mjera sekundarne prevencije koje bi rezultirale ranijim otkrivanjem i liječenjem ovisnika, mogla znatno smanjiti sekundarna kriminalizacija ovisnika, a time i silne društvene štete od kojih je najpogubnija uvlačenje u krug konzumenata novih mladih ljudi na koje neliječeni ovisnici čine vrlo negativan utjecaj.

LITERATURA

Ball, J. C., Ross, A. R. (1991.), *The effectiveness of methadone maintenance treatment: Patients, programs, services, and outcome*. New York, Springer-Verlag.

Bourne, P. G. (1974.), *Addiction*. New York, Academic Press.

Brown, B. S., Guavey, S. K., Meyers, M. B., Stark, S. D. (1971.), In their own words: Addicts' reasons for initiating and withdrawing from heroin. *International Journal of the Addictions*, 6, 635-645.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 11 (2002),
BR. 2-3 (58-59),
STR. 353-377

ŠARIĆ, J. I SUR.:
ZLOUPORABA DROGA...

Butorac, K., Mikšaj-Todorović, Lj. (1996.), Ovisnički kriminalitet u Republici Hrvatskoj. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 3 (2), 429 -447.

Chaiken, M. R. (1986.), Crime rates and substance abuse among ty-
pes of offenders. U: B. D. Johnson i E. D. Wish (ur.), *Crime rates among
drug-abusing offenders: Final report to the National Institute of Justice*.
New York, Narcotic and Drug Research Inc.

Clayton, R. R., Tuchfield, B. S. (1982.), The drug-crime debate: Obsta-
cles understanding the relationship. *Journal of Drug Issues*, 12, 153-166.

Council of Europe (1999.), *Treated drug users in 23 European cities*, data
1997. Strasbourg, Council of Europe.

Deschenes, E. P., Anglin, M. D., Speckart, G. (1991.), Narcotics addiction:
Related criminal careers, social and economic costs. *Journal of Drug
Issues*, 21 (2), 383-411.

Farrington, D. P., (1987.), Early precursors of frequent offending, U:
J. Q. Wilson i G. C. Loury: *Families, schools, and delinquency prevention*,
Vol. III: From children to citizens. New York, Springer-Verlag.

Faupel, C. E. (1987.), Heroin use and criminal careers. *Qualitative So-
ciology*, 10 (2), 115-131.

Goldstein, P. J. (1985.), The drugs/violence nexus: A tripartite con-
ceptual framework. *Journal of Drug Issues*, 39, 143-174.

Hall, W., Bell, J., Carless, J. (1993.), Crime and drug use among appli-
cants for methadone maintenance. *Drug and Alcohol Dependence*, 31 (2),
123-129.

Hawkins, J. D., Lishner, D. M., Jenson, J. M., Catalano, R. F. (1987.),
Delinquents and drugs: What the evidence suggests about preven-
tion and treatment programming. U: B. S. Brown i A. R. Mills (ur.),
Youth at high risk for substance abuse. Rockville, MD: National Institute
on Drug Abuse.

Jarvis, G., Parker, H. (1989.), Young heroin users and crime: How do
the "new users" finance their habits? *British Journal of Criminology*, 29
(2), 175-185.

Johnson, B. D., Goldstein, P. J., Preble, E., Schmeidler, J., Lipton, D. S.,
Spunt, B. i Miller, T. (1985.), *Taking care of business: The economics of crime
by heroin users*. Lexington, MA: Lexington Books.

Killias, M. (1998.), Drug use and crime among juveniles. An interna-
tional perspective U: M. Killias (ur.), *Drug misusing offenders and the
criminal justice system – The period from the first contact with the police up
to and including sentencing*. Strasbourg Pompidou Group.

Lalić, D., Nazor, M. (1997.), *Narkomani: smrtpisi*. Zagreb, Alinea.

Lehman, W. E. K., Simpson, D. W. (1990.), Predictions of 12-year out-
comes. U: D. D. Simpson i S. B. Sells (ur.), *Opioid addiction and treat-
ment: A 12-year follow-up*. Malabar, FL: Krieger.

Mezzich, A. C., Moss, H., Tarter, R. E., Wolfenstein, M., Hsieh, Y., and
Mauss, R. (1994.), Gender differences in the pattern and progression
of substance use in conduct-disordered adolescents. *The American Journal
on Addictions*, 3(4): 289-95.

Newcombe, R. (1992.), The reduction of drug-related harm: a con-
ceptual framework for theory, practice and research. U: P. A. O'Hare,

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 11 (2002),
BR. 2-3 (58-59),
STR. 353-377

ŠARIĆ, J. I SUR.:
ZLOUPORABA DROGA...

R. Newcombe, A. Matthews, E. C. Bunning i E. Drucker (ur.), *The Reduction of Drug-Related Harm*. New York: Routledge.

Nurco, D. N., Ball, J., Shaffer, J. W., Hanlon, T. E. (1985.), The criminality of narcotix addicts. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 173 (2), 94-102.

Platt, J. J. (1988.), *Heroin addiction – Theory, research and treatment*, Vol. 1. Malabar, FL: Krieger.

Platt, J. J. (1995.), *Heroin addiction: Theory, research and treatment Vol. 2. The addict, the treatment process, and social control*. Malabar, FL: Krieger

Robins, L. N. (1979.), *Addict careers*. Washington, D.C.: NIDA.

Sakoman, S. (1995.), Zlouporaba droga u Hrvatskoj i pristup njezinom suzbijanju. U: R. Schwebel (ur.), *Reči ne nije dovoljno*, Zagreb: Sysprint.

Sakoman, S. (2001.), *Društvo bez droge? Hrvatska nacionalna strategija*. Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

Schinke, S. P., Botvin, G. J., Orlandi, M. A. (1991.), *Substance abuse in children and adolescents: Evaluation and intervention*. Newbury Park: Sage Publications.

Šarić, J., Stipetić, K., Raboteg-Šarić, Z. (1995.), Udio ovisnosti u etiologiji kriminalnog ponašanja osuđenih osoba opserviranih u Centru za psihosocijalnu dijagnostiku. *Hrvatski časopis za kriminologiju i penologiju*, 9 (1), 1-18.

Taylor, P. L., Albright, W. J., Jr. (1981.), Non-drug criminal behavior and heroin use, *International Journal of the Addictions*, 16, 683-696.

U. S. Bureau of Justice Statistics (1999.) *Drugs, crime, and the justice system: A national report from the Bureau of Justice Statistics*. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office.

White, H. R., Gorman, D. M. (2000.), *Dynamics of the drug-crime relationship*. National Institute of Justice, Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office.

Drug Abuse and Involvement in Criminal Behaviour

Jandre ŠARIĆ
Zagreb Jail, Zagreb

Slavko SAKOMAN, Davor ZDUNIĆ
University Hospital "Sestre milosrdnice", Zagreb

The aim of the research was to determine the relationship between the abuse of drugs and involvement in criminal behaviour. The research was conducted on 1102 persons who registered for treatment for the first time at the Centre for Outpatient Treatment of Addictions in the Sisters of Mercy University Hospital. A questionnaire in the form of an interview was applied with the basic information on the addicts in the treatment programme including data on drug

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 11 (2002),
BR. 2-3 (58-59),
STR. 353-377

ŠARIĆ, J. I SUR.:
ZLOUPORABA DROGA...

abuse, criminal behaviour and sociodemographic characteristics of the examinees and their families. The results were separately analysed for the men and women examinees. In the sample of men statistically significant differences were obtained with regard to drug abuse and involvement in criminal behaviour: more persons commit their first criminal act after having started taking drugs; examinees consuming heavier drugs (opiates and stimulants) commit more serious criminal acts, while persons consuming drugs for longer periods of time commit more serious criminal acts and more often engage in criminal activity. In women examinees significant differences regarding drug abuse and involvement in criminal behaviour were not obtained. Stepwise regression analysis uncovered six important predictors of criminal behaviour in men: the examinee's level of education, length of drug consumption, family's financial status, consumption of light or heavy drugs, examinee's age and mother's level of education. None of the variables proved statistically significant in explaining the criminal behaviour of women. The results of research contribute to the understanding of the relationship between criminal behaviour and drug abuse and can be of assistance in creating and implementing the programme for the prevention of drug addiction and criminal activity.

Drogenmissbrauch und kriminelles Verhalten

Jandre ŠARIĆ
Strafanstalt Zagreb, Zagreb

Slavko SAKOMAN, Davor ZDUNIĆ
Klinikum "Sestre milosrdnice", Zagreb

Mit der vorliegenden Untersuchung sollte festgestellt werden, in welchem Bezug der Drogenmissbrauch und kriminelles Verhalten zueinander stehen. Die Untersuchung umfasste 1102 Personen, die sich zum ersten Mal unter Aufsicht des Zentrums für ambulante Behandlung von Suchtkrankheiten befanden, das dem Klinikum "Sestre milosrdnice" in Zagreb angeschlossen ist. Im Rahmen eines Gesprächs wurden die Befragten aufgefordert, Aussagen über den Drogenmissbrauch, kriminelles Verhalten und soziodemografische Merkmale der eigenen Person sowie der Familienangehörigen zu machen. Die Umfragen wurden gesondert für Männer und Frauen ausgewertet. Die Angaben der befragten Männer ergaben statistisch relevante Unterschiede bezüglich Drogenmissbrauch und kriminelles Verhalten: Die meisten begehen ihre erste Straftat erst nach Beginn des Drogenkonsums; Personen, die härtere Drogen nehmen (Opiate und Stimulanzien), begehen schwerere Straftaten; Personen, die über längere Zeit Drogen nehmen,

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 11 (2002),
BR. 2-3 (58-59),
STR. 353-377

ŠARIĆ, J. I SUR.:
ZLOUPORABA DROGA...

neigen zu schwereren Straftaten und wiederholtem kriminellem Verhalten. Unter den Frauen ergaben sich keine relevanten Unterschiede dieser Art. Mittels einer graduellen Regressionsanalyse konnten sechs wichtige Prädiktoren für kriminelles Verhalten unter Männern ermittelt werden: Bildungsgrad, Dauer des Drogenkonsums, Vermögensverhältnisse der Familie, Art der konsumierten Drogen (leichte oder schwere), Alter des Befragten und Bildungsgrad der Mutter. Jedoch keine dieser Variablen erwies sich als statistisch relevant, um kriminelles Verhalten unter Frauen zu erklären. Die Ergebnisse dieser Untersuchung tragen dazu bei, den Bezug zwischen kriminellem Verhalten und Drogenmissbrauch besser zu verstehen, und helfen uns bei der Anfertigung und Durchführung von Programmen zur Bekämpfung des Drogenmissbrauchs und zur Eindämmung von Kriminalverhalten.